

НІЖЕНСЬКА

Ірина Василівна
elenajavorskaja@qip.ru

УДК 338.1

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ОБСЯГУ ТІНЬОВОГО СЕКТОРА
ЕКОНОМІКИTHE ANALYSIS OF THE METHODS OF SHADOW ECONOMY VOLUME
EVALUATION

викладач кафедри економічної теорії, комерційного та трудового права Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини

У статті зазначається, що тіньова економіка є складною, об'єктивно існуючою формою реалізації суспільних відносин. Ефективність державної політики рестрикції тіньової економіки, значною мірою залежить від визначення її реального обсягу. Зазначається, що в Україні найбільш поширеними є такі методи оцінювання обсягу тіньової економіки: витрати населення-роздрібний товарооборот; фінансовий, аналіз показників зайнятості; монетарний; електричний, інтегральний. Автором проаналізовано переваги та недоліки окремих методів оцінювання тіньової економіки.

В статье указывается, что теневая экономика является сложной, объективно существующей формой реализации общественных отношений. Эффективность государственной политики рестрикции теневой экономики, в значительной степени, зависит от определения её реального размера. Указывается, что в Украине наиболее распространенными являются следующие методы оценивания размеров теневой экономики: затраты населения-розничный товарооборот, финансовый, анализ показателей занятости, монетарный, электрический, интегральный. Автором проанализированы преимущества и недостатки отдельных методов оценивания теневой экономики.

It has been noted in the article, that shadow economy is a complex and objective existing form of social relations realization. The efficiency of the state policy of shadow economy restriction depends on the determination of its real volume considerably. It has been defined that the most widespread methods of shadow economy volume evaluation in Ukraine are: private consumption – retail turnover; financial, analysis of index of employment; monetary; electrical, integral. The author has analysed the advantages and disadvantages of certain methods of shadow economy evaluation.

Ключові слова: тіньова економіка, підприємництво, рестрикція, державне регулювання, метод

Ключевые слова: теневая экономика, предпринимательство, рестрикция, государственное регулирование, метод

Keywords: black economy, entrepreneurship, restriction, government regulation, method

ВСТУП

Тіньова економіка є складною, об'єктивно існуючою формою реалізації суспільних відносин. Ефективність державної політики рестрикції тіньової економіки, значною мірою залежить від визначення її реального обсягу. Враховуючи протиправний характер діяльності її суб'єктів, отримання достовірних оцінок розміру тіньового сектору економіки значно ускладнено.

Питання, пов'язані із розробкою методів оцінювання обсягу тіньового сектору економіки знайшли відображення у працях вчених-економістів: З. Варналія, П. Курмаєва, В. Поповича, О. Турчинова та інших.

Динамізм економічної ситуації в Україні зумовлює необхідність удосконалення існуючих методів оцінювання обсягу тіньового сектору економіки. Також, недостатньо вивченими є питання впливу факторів зовнішнього середовища на тенденції розвитку тіньової економіки.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної статті є аналіз методів оцінювання обсягу тіньового підприємницького сектору економіки України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою вирішення поставлених завдань, використано загальнонаукові і спеціальні методи наукового дослідження: економіко-статистичний (для

оцінки динаміки розвитку тіньової економіки), структурно-функціональний (при визначенні ступеня впливу тіньових економічних відносин на соціально-економічні процеси в Україні).

РЕЗУЛЬТАТИ

На сьогоднішній день, у світовій практиці оцінювання обсягу тіньової економіки використовується багатий інструментарій, основні елементи якого описано у [1; 2]. В Україні найбільш поширеними є такі методи оцінювання обсягу тіньової економіки:

1. Витрати населення-роздрібний товарооборот. Визначення обсягу тіньового сектору економіки ґрунтується на співставленні витрат населення на купівлю товарів та величини роздрібного товарообороту у легальному секторі економіки. Перевищення суми витрат над обсягом роздрібного товарообороту свідчатиме про наявність тіньового сектору та дає можливість визначити основні його характеристики.

2. Фінансовий. Алгоритм визначення рівня тіньової економіки за цим методом складається з наступних етапів [3]: розрахунок зміни питомої ваги вартості товарів та послуг, які використовуються у виробництві, у валовому доході суб'єктів господарювання (порівняно із аналогічним звітним періодом у минулому); аналіз впливу зміни співвідношення вихідних-вхідних цін конкретного виду діяльності; розрахунок рівня тіньової економіки (прихованих доходів).

3. Аналіз показників зайнятості. При використанні даного методу проводиться дослідження окремих показників функціонування ринку праці.

Первинні дані одержуються у результаті спеціально організованих вибіркового анкетного опитувань про кількість відпрацьованого часу.

Отримана інформація агрегується та поширюється на генеральну сукупність і перераховується на середні відпрацьовані людино-дні [4].

Поширення даних на генеральну сукупність дозволяє отримати оцінку чисельності реально зайнятих в економіці. Різниця між офіційно визначеною величиною зайнятих і вибірковою показником дозволяє оцінити, з деякою похибкою, чисельність зайнятих у тішовій економіці.

4. Монетарний. Розрахунок обсягу тіньової економіки ґрунтується на аналізі тенденцій зміни співвідношення обсягу готівки до банківських депозитів у певному періоді в порівнянні до базового, за який прийнято 1991 рік.

5. Визначення рівня тіньової економіки за електричним методом полягає в аналізі співвідношення приросту споживання електроенергії з приростом валового внутрішнього продукту. У випадку перевищення приросту внутрішнього споживання електроенергії над приростом ВВП, припускається, що електроенергія використовується у виробництві в тішовому секторі економіки [3].

6. Інтегральний. Розрахунок інтегрального показника рівня тіньового сектору економіки здійснюється на основі зведення результатів оцінювання за методами "витрати населення – роздрібний товарооборот", фінансовим, монетарним та електричним в узагальнений показник з використанням коефіцієнтів, що застосовуються для оцінки рівня тіньової економіки за кожним методом [3].

Узагальнений аналіз окремих методів оцінювання тіньової економіки наведений у табл. 1.

Врахування вітчизняної специфіки дослідження обсягу тіньової економіки та узагальнення наукових праць з даного питання [1; 2] дозволило нам визначити найбільш прийнятним метод оцінювання тіньової економіки, що ґрунтується на аналізі показників зайнятості.

Таблиця 1

Аналіз окремих методів оцінювання тіньової економіки [узагальнено автором]

1	2	3
Назва методу	Переваги	Недоліки
Витрати населення – роздрібний товарооборот	Простота розрахунків	1. Точність та результати залежать від бажання респондентів співпрацювати з дослідником. 2. Висока вірогідність виникнення похибки під час агрегування показників. 3. Складність оцінки обсягів інтернет торгівлі. 4. Не дозволяє визначити обсяг виробництва товарів та послуг у тішовому секторі. 5. Не всі доходи, які отримані у тішовому секторі спрямовуються на купівлю товарів/послуг у легальному секторі.
Фінансовий	1. Досліджуються всі етапи процесу виробництва товарів/послуг, що дозволяє врахувати більшість факторів, які визначають виникнення тішових економічних відносин 2. Дозволяє визначити обсяг виробництва у тішовому секторі.	1. Інформація щодо вартості товарів, робіт і послуг, використаних у процесі виробництва, індексів цін виробників продукції, яка міститься у бухгалтерських документах та/або розраховується органами державної статистики може мати викривлений характер. 2. Необхідність використовувати значний обсяг інформації. 3. Вірогідність завищення результату при агрегуванні даних.

Продовження табл. 1

1	2	3
Монетарний	Використовується, переважно, статистична інформація із високим ступенем достовірності	1. Недоведений (вірогідний) характер більшості передумов використання методу. 2. Не враховується віртуалізація розрахункових операцій із використанням криптовалют, грошових сурогатів. 3. Національні особливості функціонування грошово-кредитної сфери ускладнюють організацію коректних міждержавних порівнянь.
Електричний	1. Простота розрахунків. 2. Дозволяє визначити обсяг виробництва товарів та послуг у тіньовому секторі.	1. Виробництво доданої вартості в тіньовому секторі не завжди потребує значних обсягів електроенергії. 2. У результаті впровадження досягнень науково-технічного прогресу зростання обсягу тіньового сектору не матиме прямого зв'язку із споживанням електроенергії
Аналіз показників зайнятості (італійський)	1. Під час дослідження використовується не велика кількість показників. 2. Дозволяє визначити обсяг виробництва у тіньовому секторі.	1. Точність та результати залежать від бажання респондентів співпрацювати з дослідником. 2. Складність врахування факторів, які впливають на зайнятість населення. 3. Не повною мірою враховується фіктивна зайнятість.

Нами були виконані розрахунки чисельності працюючого населення у тіньовій економіці. На основі розрахункових даних визначений обсяг виробництва продукції/послуг у тіньовому секторі.

Під час проведення розрахунків ми використовували загальні принципи, описані у [5] та визначені нами коефіцієнти корегування.

Так, результати Всеукраїнського перепису населення та дані вибірових обстежень засвідчили, що 5,39% економічно не активного населення, фактично, здійснювало трудову діяльність із отриманням матеріальної та/або іншої винагороди. Коефіцієнт додаткової зайнятості населення коливався від 0,166 у 2007 році до 0,205 у 2013 році.

Таблиця 2

Вихідні дані для розрахунку чисельності працюючого населення у тіньовому підприємницькому секторі
[6, С.2; 7, С.1; 2; 8, С.1, 2; розрахунки автора]

Період	Чисельність зайнятого населення, тис. осіб	Коефіцієнт додаткової зайнятості	Чисельність зайнятого населення у тіньовому секторі, тис. осіб	Чисельність безробітних, які задіяні у тіньовому секторі, тис. осіб	Чисельність економічно не активного населення (за методикою МОП), яке працює у тіньовому секторі, тис. осіб	Чисельність населення, яке працює у тіньовому секторі, тис. осіб
1	2	3	4=2*3	5	6	7=4+5+6
2007	20904,7	0,166	3470,2	775,3	717,5	4963,0
2008	20972,3	0,181	3795,9	580,2	699,1	5075,2
2009	20191,5	0,199	4018,1	1427,2	691,1	6136,4
2010	20266,0	0,174	3526,2	1240,7	677,8	5444,7
2011	20324,2	0,185	3759,9	1249,9	661,1	5670,9
2012	20354,3	0,198	4030,1	1150,4	649,7	5830,2
2013	20404,1	0,205	4182,8	1088,8	639,3	5910,9

Таблиця 3

Продуктивність праці [9, С.1; розрахунки автора]

Рік	Продуктивність праці у цінах 2007 р., грн	Продуктивність праці у фактичних цінах, грн
2007	34477	34477
2008	35158	45205
2009	31128	45234
2010	32300	53418
2011	33881	64065
2012	33882	69218
2013	69008	71035,3

Використовуючи дані табл. 2, табл. 3 і припускаючи, що продуктивність праці у легальному та тіньовому секторах є однаковою, можна розрахувати обсяг виробництва продукції/послуг, вартісне вираження якого наведено на рис. 1.

Протягом 2007-2013 років динаміка показників тіньового сектору в Україні характеризується

реакцією суб'єктів господарювання на політичну нестабільність та наявність структурних проблем в економіці (див. рис. 1). При цьому дані, отримані у результаті розрахунків за різними методами визначення обсягу тіньової економіки, відтворюють поведінку суб'єктів господарювання на різних етапах економічного циклу.

Рис. 1. Динаміка обсягу випуску продукції/послуг у тіньовому підприємницькому секторі економіки України [розраховано автором]

Економічна криза спричинила зростання тіньового сектору та зумовила трансформацію його структури.

Доцільно погодитися із думкою [10, С.20], що розширення обсягів виробництва поза легальною економікою відбувалося, переважно, тінізацією легально працюючих підприємств, аніж розширенням діяльності у межах вже існуючого тіньового сектору економіки. За умови збереження пропорцій виробництва між легальним і тіньовим секторами економіки, частина легально створеної доданої вартості, виводилася у тіньовий.

Зменшення чисельності працюючого населення у тіньовому секторі у 2010 р. пояснюється тим, що у короткостроковій перспективі в умовах зниження обсягів виробництва з одного боку та зменшенням купівельної спроможності населення з іншого, в першу чергу, скорочується кількість нелегально працюючих. Це пояснюється тим, що звільнення легально працюючих робітників повинно відбуватися згідно з процедурами, які визначені законодавством про працю, що зумовлює наявність певного часового лагу між зниженням обсягів виробництва та зростанням чисельності безробітних. Часовий лаг між зменшенням обсягів виробництва та зниженням чисельності працюючих у тіньовому секторі є значно меншим [10].

ВИСНОВКИ

Отже, підсумовуючи вищевикладене, доцільно зазначити, що протягом 2011-2013 років спостерігається зростання чисельності працюючих у тіньовому секторі. Розрахунки вказують на те, що 5,9

млн населення працює у тіньовому секторі. Наявність вищеприписаної ситуації зумовлюється наступними причинами [10, С.24]:

- 1) зростанням податкового навантаження, у т.ч. на фонд оплати праці;
- 2) нейтральною громадянською позицією працюючих до практики неофіційних індивідуальних виплат;
- 3) невідповідністю сплачених податків та внесків якості державних послуг, що зумовлює додаткові витрати з метою отримання цих послуг на належному рівні;
- 4) наявністю нелегальних схем, які забезпечують рух коштів суб'єктів господарювання у тіньовий сектор економіки з метою виплати заробітних плат.

Список використаних джерел

1. Бородюк В. Методи розрахунку обсягів тіньової економіки / В. Бородюк, О. Турчинов, Т. Приходько // Економіка України. – 1997. - № 5. - С. 47-51.
2. Курмаєв П.Ю. Основні елементи державної політики рестрикції тіньових економічних відносин в Україні / П.Ю. Курмаєв // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. – Вип. 9. – С.226-231.
3. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки Затверджені Наказом Міністерства економіки України №123 від 18.02.2009 року

4. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З.С. Варналія. - К.: НІСД, 2006. - 576 с.

5. Курмаєв П.Ю. Алгоритм оцінки тіньового сектору економіки [Електронний ресурс] / П.Ю. Курмаєв. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_PRNIT_2012/Economics/16_120186.doc.htm

6. Економічна активність населення у 2010 році: [експрес випуск]. - 2011. - №68. – С. 2.

7. Економічна активність населення у 2011 році: [експрес випуск]. - 2012. - № 09/2-27/84. – С. 1,2.

8. Економічна активність населення у 2013 році: [експрес випуск]. – 2014. - №86/0/09.2вн-27-14. – С.1,2.

9. Продуктивність праці. – К.: НДЕІ, 2013. – С.1.

10. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: [аналітична доповідь]/ Т.А. Тишук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 31 с.